

Жусан Иісі



Алғысөз

Қолыңыздағы бұл комикс – қазақ әдебиетінің көрнекті өкілі, жазушы Сайын Мұратбековнің жүрекке жылы әсер ететін «Жусан иісі» повесі негізінде жасалған көркем туынды.

«Жусан иісі» – соғыс жылдарындағы ауыл өмірін, жетімдік пен сағынышты, үміт пен төзімді терең бейнелейтін шығарма. Бұл туынды бір ғана Аянның тағдыры емес, сол кезеңдегі мыңдаған балалардың ауыр өмір жолын көрсетеді.

Комикс форматында біз Аянның балалық шағын, ерте есейген тағдырын және мейірімге зәру ішкі әлемін заманауи көркем тілмен жеткізуді мақсат еттік.

Иллюстрациялар арқылы оқырман соғыс жылдарындағы ауыл тіршілігін, жусан иісі аңқыған даланы және баланың жан дүниесін терең сезіне алады. Оқиға барысында Аянның жетімдіктің ауыр сынағын, сағыныш пен үміт арасындағы өмірін бірге сезіну мүмкіндігі беріледі.

***Ізгі тілекпен,
Комикс құрастырушысы
Досымхан Нұрсәуле Дәулетханқызы***

Қысқаша мазмұны:

«Жусан иісі» повесінде соғыс жылдарындағы ауыл өмірі бейнеленеді. Басты кейіпкер – жетім қалған Аян. Ол ауыр тағдырға қарамастан мейірімді, қиялға бай бала болып өседі. Аян ертегі айтып, достарына үміт сыйлап, олардың қиын күндерді ұмытуына себеп болады. Қиын өміріне қарамастан, ол жақсылыққа деген сенімін жоғалтпайды.

Шығарманың идеясы:

- Қиындыққа төзу – адамдық қасиет.
- Мейірім мен үміт өмірді жарық етеді.
- Балалық жүрек – ең таза сезім әлемі.

Тақырыбы:

- Соғыс жылдарындағы балалар тағдыры.
- Жетімдік пен сағыныш.
- Достық пен мейірім.

...Біз, балалар, көшеде екіге жарылып ап, қағазға топырақ орап, бұрқылдата лақтырып, атысып ойнап жүргенбіз. Ары өтіп, бері өткен кемпір-шал: «Желкең қиылғырлар-ай, соғыс аздай, бұл атысып ойнады дегенді қадай шағарды осылар, басқа ойын аз ба-ей!..» – деп ұрсып-ұрсып қуып тастайды. Бірақ олыр кетісімен қайта жиналамыз. Қайта атысамыз.



Анадай жерде: шолақ жең ақ жейде, тізеден жоғары қысқа қара шалбар киген, кекіл шашы бар, мұнтаздай таза бір бала тұр екен. Біз қараған кезде ол өзінше әлдеқандай боп кейкиіп, екі қолын қалтасына сап шіреніп қойды. Ойынды тастай сала бәріміз бірдей топырлап жүгіріп әлгінің қасына келдік. Адам көрмегендей бір-бірімізді кимелеп, қоршалай тұра қалдық.



Аян

Әй, анау кім-ей?

Атың кім?

Кекілін қара-ей,
өзінің жаман
әліне қарамай

Ол өте ақ көңіл, ақылды бала екен. Адамды іш тартып тұратын жайдары жүзі, не десең де тез көне кететін жұмсақ мінезі бізді бірден үйіріп әкетті. Ең жақсы қасиеті – ешкіммен төбелсіп, сөзге келмейтіндігі еді. Бір-екі рет кейбір шатаққұмар балалар тиісіп ие көрген өзіне. Аян үндеместен қабағын түйіп, ондайлардан сырт айналып кетіп жүрді. Ө



Төбелесесің бе?

Сенімен бе,
қойшы-ей!

Қойшы-ей, мынау дәй ғой-ей.
Жұр, ал Есікбай көкеңнің
жұдырығын иіскегің кеп тұрса.

Мен бұл көшенің
ортасында төбелеспеймін.
Жұр анау сайға. Ел
көрмейтін жерге барып
төбелесейік





Ой-бай!..

Екеуі шартпа-шұрт белдескен кезде, ол Аянды бөлінен қапсыра қысып, қайқайтып бойымен басты. Бірақ қанша күшенгенімен жығуға шамасы келмеді. Дереву бір қолымен Аянды кекілінен шап ете қап, шалқасынан гүрс еткізді. Жығып ап Аяның бет-аузына былшылдатып соға бастады. Аян тырс етіп үн шығармастан, астында жатып құр қол-аяғын ербеңдете береді.

Ойбай, болды, болды..





Мен судың астында
алпысқа дейін санап
жата аламын



Сендер жақ
ыстық екен. Суға
түспей қалай
шыдайсыңдар?

Аян бізге қосылып солай қарай жүрді. Ауылға жаңа баланың келуі біз үшін нағыз мереке болатын. Әрқайсымыз оның көзіне түсіп қалуға тырысушы едік. Сондықтан бірімізден-біріміз артық көрінбек боп, әй кеп мақтанатынбыз.





Күзде оқу басталып, жеті менен он жастың аралығындағы өңсең бірөңкей балалар бірінші класқа бардық. Бізді Иманжанов деген шашы аппақ құдай, қолы-басы тоңған адамша дірілдей қалшылдап, көзі қып-қызыл боп жасаурап отыратын қарт кісі оқытты. Бұл кісі – денсаулығының нашарлауы себепті қаладан көшіп келген мұғалім екен. Бізге күн сайын үйінен әкелген қағазды бір-бір парақтан үлестіріп беріп, әріптерді үйрете бастады.

Аян екеуміз бір партаға отырғанбыз. Бірінші күннен-ақ ол зеректігімен көзге түсті. Мұғалімнің тақтаға жазған әріптерін айна-қатесіз қағазға түсіріп, тез жаттап алып жүрді. Тіпті келе-келе күніне бір-екі әріптен ғана өткенімізге көңілі толмай:



Барлық әріптерді тезірек неге үйретпейді екен. Шіркін, ағам хат жазар едім



Хат жазуды үйретші



Мә, мына менің хатымды көшіріп жаз, тек менің ағамның орнына өз ағаңның атын жаз





Бірде Аян өрістен мал қайырып келе жатып үйретемін деп, өзінің қасқа бұзауына секіріп мінген. Семіз бұзау мөңкіп-мөңкіп жығып кетті. Сол жолы Аянның тобығы тайып бір айдай үйінде ауырып жатты. Осыдан кейін-ақ Аянның тобығы тайғыш болып алды. Қит етіп алысса, іә секірсе тобығы тайып кететін



Кенет бүкіл ауылды шулыға шыққан ащы дауыстар селт еткізді. Төбе құйқаны шымырлатып жоқтау айтқан дауыстар. Аяның үйінен шығып жатыр. Мұндайда балалар еліккіш келеді ғой. Сырғанақты тастай бере дәл бірдеңеден құр қалатындай бәріміз бірдей дүрліге дүркіресіп, Аяның үйіне қарай лап қойдық.




Аяның әжесі өліп
қапты



Жарғақ сары тон киген Ая, күлімдеп тұратын қара көзі шарасынан шыға жаутаңдап, өңі боп-боз есігінің алдында тұр екен. Үйінде көрші-қолаң әйелдер бір-бірімен шуылдаса көрісіп, азан-қазан боп жатқанмен ол көзіне жас алмапты. Біз өзара сөйлескеніміз болмаса, оған үн қатқамыз жоқ, Ая да бізді үнсіз қарсы алды.





Ертегі тыңдайсыңдар
ма деді? Жүріңдер,
үйдің сыртына
отырайық.

Сол күні оның ертегісі түннің жарымында бір-ақ аяқталды. Әуелде түнжыраған күймен жабырқау басталса да, келе-келе ертегінің күлкілі оқиғасы көбейіп, Аян да бауырын жазып, бәріміз көңілді күлкіге батып қарық боп қалды. Тіпті Аяанның әжесінің өлгенін де ұмытып кетіппіз.




Ей, тағы да айтшы.

Тағы да айтшы..



Жоқ, ертең айтамын,
бүгінге осымен бітті

A young boy with brown hair, wearing a tan quilted winter coat with a fur-lined hood and a red scarf, is sitting in a field of tall grass. He is looking up at a bright blue sky filled with white clouds and a large, bright star. A thought bubble above him contains text in Kazakh. The scene is set in a mountainous landscape with a wooden fence in the background.

Е, жұлдыздың нуы
жиі екен, ертең
күн ашық болады

Бұл күні де жылаған жоқ. Қарлы топырақ араласқан жас қабірге жаутаңдап біраз қарап тұрды да, бір уыс топырақты іліп ап: «Топырағың жеңіл болсын, әже!» деп шашып жіберді. Онан соң қып-қызыл боп тоңған екі қолын аузымен кезек-кезек үрлеп қойып, ауылға қайтты.



Сол күні Аян әжесінің тумаласы Бапай деген шалдың үйіне көшті. Біз көшеде сырғанақ тебуге кіріскенбіз. Дәл осы кезде, азын-аулақ көрпе-жастық тиелген шананы Бапай айдап, Аян өзі қоңыр сиырын бұйдасынан жетелеп көшенің басындағы шалдың үйіне көшіп бара жатты.



Жануар, бәрін біледі...




Мә, Аян, сен бір жол теуіп кел



Менің де шанам дәл осындай еді, көшкенде ана жақта қалды




Менен кейін оған шанасын Садық берді, онан кейін Есікбай берді, қысқасы Аян бәріміздің шанамызды бір-бір реттен теуіп шықты. Ол қып-қызыл боп қара терге түсе еңтігіп, алабұртып, елден ерекше даурыға сөйлеп, сақылдап күлумен болды.



Ал кім менімен жарысады!

Бәріміз алқа-қотан жайғасқаннан кейін ортамыздағы Аян тісінің арасынан сызылта шырт дегізіп түкіріп қойып, көтеріле түсіп, астына шөп жұмарлап, басқамыздан орнын биіктеу ғып отырды. Онан соң қабағын шытып, ойға батқан күйде төмендегі үңірейге қарауытып жатқан терең құзға көз жіберді. Біз де еріксіз енді солай қарай жалтақтадық. Құз іші қорқынышты.



Ертеде бір жетім бала бопты...





Ғажап ертегілер еді... Дүниедегі жақсылық атаулының бәр-бәрі: ерлік те, ізгілік те, сұлулық пен ақылдылық та, әйтеуір адамға тән не бір асыл қасиеттің барлығы да сол Аянның ертегілерінде болушы еді. Аян батырлық туралы ертегі айтқанда, біз – алым-жұлым киінген қара борбай балалар бір сәтке жадау қалпымызды ұмытып, шетімізден: көк сөмсерді жарқ-жұрқ еткізіп, ат ойнақтатып жауға қарсы арыстанша шабатын нағыз қас батырдай сезінуші едік өзімізді.



Қызық еді Аяның мінезі. Бірде, түн ортасында, дәл ұйқыға жатардың алдында далаға шыққам. Көшеде сырғанақта біреу зулатып шана теуіп барады екен.

Жым-жырт айлы түнде әлгі бір ғана шананың өзі гүрілдеп, жер көшіп келе жатқандай дүбір шығарады. Шыдай алмай, жүгіріп сырғанаққа бардым – міне қызық, шана теуіп жүрген – Аян екен. Ай жарығында анық көрінді: жүзі жайнаң қағып, екі иінінен алқына дем алады.

Түу, сен өзі мынадай айлы,
жарық түнде
шанамен сырғанаудың қандай
керемет екенін білмейді екенсің
ғой.





Түнде жатарда ағамның пальтосын басыма жастап, көпке дейін иісін иіскеп жатқам. Ағамның иісі сіңіп қапты. Бір түрлі жусанның иісі сияқты жақсы иіс.

Менен де жусанның иісі шығып тұрады, ағама тартқанмын. Міне, иіскеп көріңдерші

Рас-ей, жусанның иісі шығады.

Қандай сүйкімді-ей, жусанның иісі..



Бұл күні Аян жалғыз көзді дәу туралы ертегісін бастады. Бұл оның бұрынғы ертегілерінен де әлдеқайда қызықты еді. Түнерген аспан, ат қораның іргесінен әрі қарай үңірейіп жатқан қорқынышты терең құз, бәр- бәрі күннің ерекше бір нұры құйылып жарқырағандай боп, басқа бір дүниеге – ертедегі күлкіге толы қызық дүниеге айналды.





Ойбай, өрт!

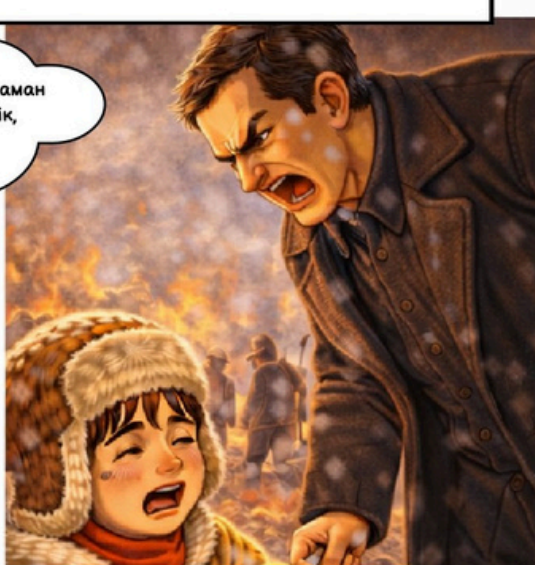


Ойбай, ая-ғым!..

Шөптің арт жағын ала, ызғырық желдің өтінде лауылдап от жанып жатыр. Бұл ат қораның төбесі күзде ғана сабанмен жабылған. Жанып жатқан сол сабан екен.



Өй, аузыңды ұрайын, жаман неме! Жаны тәтті шірік, көрінбе көзіме!..



Қазір сол Тұржан жүгіріп жеткен бойда, қораның артында төрт бүктеліп шырқырап жатқан Аянды дәу табан кирзі етігімен теуіп кеп жіберді. Аян қалпақша қалқып барып анадай жерге түскен. Тұржан енді оны қолындағы қамшымен тулақты сабағандай көміп-көміп алды да, тағы да тепті-ай кеп.

Кей күні ойыннан кейін мен кешкі тамақты ішіп ап, Бапайдың үйіне баратынмын. Мен келгенде Аян ылғи темір пештің аузында от жағып отырады. Ол кезде – соғыс жылдарында біздің ауыл отынға сабан жағатын...

Асылбек шал келді
ғой, аяғыңды
салғызбайсың ба?


Ой, сен білмейсің ғой, тобығыңды
қайта салғызғандай қалай
ауыратынын. Сұмдық...
ауырады...





Шыда, балам, шыда...

Ойбай!



Жылауды әркім біледі.
Мықты болсаң нағыз
еркөктерше қиыншылықта
жыламай бақ



Жығылып қалма



Аяның тобығы осындай бір өгізден домалап тұскен кезінде тағы тайды. Ол қара парға бұрқ еткен күйде... «Аяғым-ай!» – деп баж етті де бүктеліп жатып қалды. Жүгіріп-жүгіріп жанына бардық. Ол жыламауға тырысып тістөніп, көзін жұмып, көкпеңбек боп сазарып жатты. Аяғындағы көннен тігілген шоқайын шешпек боп едік, қинала ыңырсып, онан «ағатайлап» бебеу қақты. Көтеріп баракқа алып бардық. Ауылға апаруға көлік болмады.



Әй, жетпегірлер, тұрыңдар!



Ағатай

Бұл жолғы қаралы қағаз ешкімнің үйінен зарлы жоқтау айтатын дауыс шығарған жоқ. Бұл жолғы қаралы қағаз, көшеде ойнап жүрген балалардың ең соңында, белі бос штанының ауын бір қолымен көтере ұстап, сол аяғын көлденеңінен солтақтай жүгірген күйде: «Ей, тоқтаңдаршы, мен сендерге кешегіден де қызық ертегі айтамын», – деп жалына дауыстай жүгірген Аяңға келген еді. Ол үнсіз қабылдады. Қаралы қағазды ұзақ отырып екі-үш рет ежіктеп оқыды да, төрт бүктеп ышқыр қалтасына тықты.



Осыдан кейін бір жеті өткен соң, ертеңгісін он шақты қозы-лақты тауға қарай өргізіп жіберіп, қайтар жолда Бапайдың есігінің алдында тұрған арбаға көзім түсті. Бірсыпыра балалар осы арада екен. Аян жолға жүретін адамдай бар-жоғын киініп апты.

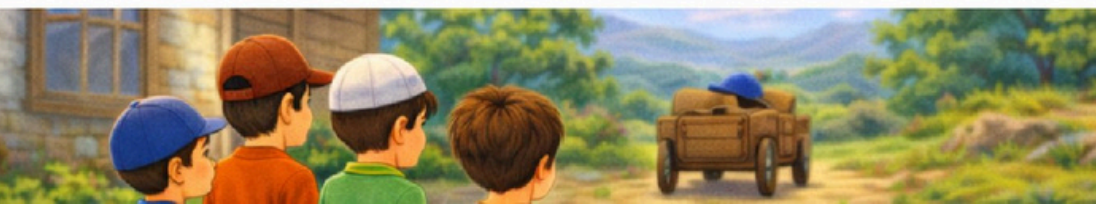


Аян балалар
үйіне кеткелі
жатыр

Аян балалар
үйіне кеткелі
жатыр

Қарағым, жолың болсын.
Жақсыдан қалған тұяқ
ең, қайда жүрсен аман
бол.

Мен әлі бәріңе
хат жазып
тұрамын



Сол сәтте бәріміздің де ойынға еш зауқымыз жоқ, көңілсіз едік. Көз ұшында бұлдырап арба кетіп барады. Қара жолдың шаңын бұрқылдатып барады. Аян бас киімін алып бізге бұлғап қояды...



Шынында да бұл күнде Аян қайда екен? Тірі ме екен? Ондай бала тірі болуы тиіс. Ондай бала алдына нендей мұрат қойса да жетеді. Ал тірі болса Жусандытөбеге бір оралмауы қалай?! Жусанның иісін сағынбауы мүмкін емес қой.





